

Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей

Міністерство надсилає перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей для застосування фахівцями психологічної служби у системі освіти, який схвалений вченою радою Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України (протокол № 9 від 13.09.2018).

Перелік діагностичних методик розміщено за посиланням: <https://drive.google.com/file/d/1PU6kXEiObtVgUSF0ei5hGpWnYWb5TsD0/view>

Просимо довести інформацію до відома керівників закладів освіти, фахівців психологічної служби у системі освіти та педагогічних працівників.

Принадно повідомляємо, що з питань запобігання та протидії домашньому насильству варто використовувати інформацію, розміщену у листі МОН від 18.10.2018 № 1/635 «Щодо реалізації Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 7 грудня 2017 року № 2229».

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ про застосування діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей фахівцями психологічної служби у системі освіти

Домашнє насильство - найбільш розповсюджена форма порушення прав людини. Без подолання цього соціально небезпечного явища не можливо створити умови для самореалізації здобувачів освіти, реалізації принципів рівних прав, свобод і можливостей.

Відповідно до [Закону України](#) «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року визначено *домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що ї постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.*

Також зазначено види домашнього насильства:

- *економічне насильство* - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

- *психологічне насильство* - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- *сексуальне насильство* - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

- *фізичне насильство* - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побойів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Захист дітей від жорстокості, насильства та попередження злочинів проти них є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням, вирішення якого носить міждисциплінарний характер. Не зважаючи на масштабність і складність проблеми, професійний і організаційний ресурс, сфера соціального впливу працівників психологічної служби дозволяють здійснювати комплексний і системний вплив на всіх учасників освітнього процесу.

Чинники, які можуть викликати агресивну поведінку учнів і педагогічних працівників, диктують необхідність застосування у роботі практичного психолога та соціального педагога комплексу психодіагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству.

Відповідно до [Положення про психологічну службу у системі освіти України](#) (наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 року за № 885/32337) одними з важливих функцій психологічної служби є діагностично-прогностична та просвітницько-профілактична робота.

Діагностично-прогностична передбачає психолого-педагогічне вивчення чинників становлення особистості, її індивідуального розвитку.

Просвітницько-профілактична - поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав дитини, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактика та попередження негативних впливів.

У Положенні про психологічну службу у системі освіти України визначено поняття діагностики. *Діагностика - це виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні.*

Тому діагностичний блок має бути сформованим таким чином, щоб якнайшвидше визначити суть проблеми, те, як вплинуло перенесене насильство на їх емоційний стан і на всю особистість, визначити особистісні особливості та потреби.

Психодіагностика в діяльності практичного психолога та соціального педагога спрямована на інформаційне та прикладне забезпечення процесу супроводу навчання, розвитку та виховання здобувачів освіти. Психодіагностичні дані необхідні:

- для складання соціально-психологічного портрету дитини (опис її особливостей розвитку та взаємодії з сім'єю, оточуючими, навколишнім світом, потенційних можливостей та труднощів);
- для визначення цілей і завдань, стратегій надання підтримки дітям, що мають труднощі в навчанні, спілкуванні та психічному самопочутті;
- для вибору засобів і форм психологічного супроводу здобувачів освіти відповідно до властивих їм особливостей навчання і спілкування.

Психодіагностична діяльність працівників психологічної служби ґрунтується на певних принципах її організації:

- відповідність обраного діагностичного підходу, конкретної методики цілям психологічної діяльності (цілям і завданням ефективного супроводу). Методика, яка використовується, має виявляти саме ті психологічні особливості дитини, знання яких необхідні для побудови ефективної взаємодії з нею, використання ефективних стратегій навчання та розвитку, та зрештою - надання якісних психологічних послуг. Діагностичний інструментарій спрямовано на вивчення психолого-педагогічного статусу дитини, який відображає психологічні характеристики поведінки, освітньої діяльності, спілкування, особистісні особливості дитини, які суттєво впливають на процес навчання і розвитку на різних вікових етапах. Завданням діагностичної діяльності практичного психолога є:

- їх вчасне вивчення, що забезпечить ефективність і системність у роботі педагогічних працівників;
- прогностичність методів, які застосовуються. Результати діагностування дають можливість прогнозувати подальший розвиток психічних функцій, попереджати можливі труднощі;
- розвитковий потенціал методу, тобто можливість отримання розвиткового ефекту в процесі вивчення та побудови на його основі програм розвитку;
- економічність організаційних затрат. Для проведення діагностики добирається методика, яка є короткою за змістом, багатофункціональною, яку можна проводити як фронтально, так і індивідуально, вона є легкою в обробці і однозначною в оцінюванні отриманих даних.

Проводячи дослідження, практичний психолог має залишатися неупередженим, щоб його особисте ставлення не вплинуло на інтерпретацію результатів, також важливо зберігати конфіденційність отриманих результатів. Тобто психолог не має права надавати інформацію про результати психодіагностики третім особам, якщо на це не має згоди учасника освітнього процесу. Результати вивчення особливостей розвитку дитини формулюються зрозумілою педагогам і батькам мовою.

У психолого-педагогічній літературі перелічено загальні *індикатори*, які проявляються в переживаннях і поведінці дитини з сім'ї, де практикується домашнє

насильство. У разі їх виявлення також можна діагностувати наявність неадекватних взаємостосунків у родині, створення сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини.

Страхи. Діти з сімей, де практикується домашнє насильство, переживають почуття страху. Цей страх може виявлятися різним чином: від замкненості в собі і пасивності до насильницької поведінки.

Зовнішні прояви поведінки. Родина, в якій практикується насильство, зовсім непередбачувана, вона лякає дитину, яка не знає, коли і за яких обставин відбудеться наступний спалах агресії. У результаті вразливість і відсутність контролю над ситуацією призводять до прояву впертості та мовчазливості в поведінці або до агресивної поведінки.

Нездатність виразити почуття вербально. Спостерігаючи за насильством в родині, діти можуть дійти висновку, що насильство є спосіб, яким доцільно вирішувати конфлікти і проблеми. Внаслідок цього такі діти зазвичай нездатні виразити свої почуття і емоції вербально, а наслідують дорослих.

Залучення дитини до конфлікту між батьками. Відомо багато випадків, коли діти втягуються в боротьбу батьків. Вони хочуть зупинити потік насильства і конфліктів у родині. В результаті того, що діти так глибоко вкорінені в конфлікт сім'ї, їм важко відокремити свою індивідуальність від особистостей батьків.

Захисник матері. Не є поодинокими випадками, коли дитина залучається в конфлікт сім'ї, намагаючись захистити матір, проти якої спрямований потік агресії.

Розчарування. Життя в сім'ї, де практикується насильство, супроводжується високим рівнем напруги. Діти переживають постійний стрес, тому часто засмучені, розчаровані, втрачають рівновагу навіть за найменших труднощів.

Почуття виправданої жорстокої поведінки. Деякі матері, які не хочуть налаштувати дітей проти своїх батьків, намагаються пояснити, знайти виправдання їхнім насильницьким діям.

Почуття непотрібності. У зв'язку з тим, що батьки багато сил та енергії віддають на подолання конфлікту, в них залишається мало часу та сил, щоб займатись дитиною. У дитини може виникнути почуття непотрібності, занедбаності. Такі думки можуть призвести навіть до спроб суїциду.

Ізоляція. Здебільшого в сім'ях, де насильство застосовується як засіб виховання, такі факти не проговорюються відкрито. Деякі діти навіть вважають, що з ними не все в порядку, бо їх сім'я відрізняється від інших.

Суперечливі почуття щодо батьків. Дитина, яка втікає з дому, або вилучається з сім'ї, нерідко відчуває сильні теплі почуття до батьків, захищає їх, намагається виправдати, незважаючи на те, що останні жахливо поводитись із нею.

Також, окрім поведінкових ознак, описаних вище, з метою виявлення рівня насильства щодо дітей варто провести бесіду з дітьми та змодельовати ігрові ситуації.

Помітивши тривожні ознаки у поведінці дитини, доречно провести опитування за спеціально розробленою анкетною виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми.

Діагностичні методики щодо виявлення домашнього насильства відносно дітей мають застосовуватись виключно працівниками психологічної служби.

Отже, запропонований перелік діагностичного інструментарію затверджений вченою радою Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України (протокол № 9 від 13.09.2018 року) з виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей допоможе у плануванні та проведенні діагностичної роботи працівникам психологічної служби.

Перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей

№	Назва психодіагностичної методики	Джерело
1.	Опитувальник для дослідження психотравмуючої події (автор: В.Г. Панок). Призначений для дослідження психотравмуючої події. Для підлітків і дорослих, побудований на процесі аналізу життєвого шляху клієнта	Скривджені діти. Аналіз проблеми / За ред.. В.Г. Панка. - К.: Ніка-Центр, 1997. - 71 с.
2.	Соціологічна анкета (авт. В.Г. Панок). Призначена для виявлення ставлення дорослих людей до проблеми насильства над дітьми	Скривджені діти. Аналіз проблеми / За ред.. В.Г. Панка. - К.: Ніка-Центр, 1997. - 71 с.
3.	Стандартизоване інтерв'ю батьків, діти яких зазнали кривдження й знаходяться у стані посттравматичного стресу. (Розроблене у Йельському центрі вивчення дітей).	Скривджені діти. Аналіз проблеми / За ред.. В.Г. Панка. - К.: Ніка-Центр, 1997. - 65 с.
4.	Методика «Перелік життєвих подій» Застосовується як для оцінки загальної кількості потенційно травматичних подій у житті людини, так і для кращого визначення її проблем	Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В.Л. Зливков, С.О. Лукомська, О.В. Федан. - К. : Педагогічна думка, 2016. - 219 с.

5.	<p>Методика діагностики батьківського ставлення (авт.: А. Варга, В. Столін) Застосовується для роботи з батьками. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з ним, особливостей сприйняття і розуміння характеру й особистості дитини, її вчинків.</p>	<p>Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф., Психология семейных кризисов. - СПб : Речь, 2006. - 360 с.</p>
6.	<p>Методика «Дім-Дерево-Людина». Проективна методика. Допомогає виявити симптомокомплекс емоційної сфери особистості: незахищеності, тривожності, недовіри до себе, почуття неповноцінності, ворожості, конфліктності, труднощів у спілкуванні, депресивності. Вік досліджуваного: з 10 років.</p>	<p>Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище]. - Вид. 2-ге виправл. - Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. - 512 с.</p>
7.	<p>Методика «Кінетичний малюнок сім'ї». Проективна методика. Допомогає виявити ставлення дитини до членів своєї сім'ї, сімейні взаємини, які викликають тривогу або конфлікти, виявляє, як дитина сприймає взаємини з іншими членами родини і своє місце в сім'ї. Вік досліджуваного: з 10 років.</p>	<p>Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище]. - Вид. 2-ге, виправл.- Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. - 501 с.</p>
8.	<p>Методика «Неіснуюча тварина». Проективна методика. Допомогає досліджувати загальні особливості особистості дитини, агресивність, труднощі у спілкуванні. Методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини, те як вона сприймає оточуюче середовище. Вік досліджуваного: з 10 років.</p>	<p>Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище]. - Вид. 2-ге, виправл. - Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. - 516 с.</p>

